

EROL DENEÇ VE ERNST FUCHS'UN ESERLERİ ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA

Rabiye CAN GÖL¹
Tuğba GÜNGÖR²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, rabiacan@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3785-6286

²Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel, gungortugba@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5761-2807

Can, Göl, Rabiye ve Güngör, Tuğba. "Erol Deneç ve Ernst Fuchs'un Eserleri Üzerine Bir Karşılaştırma". ulakbilge, 62 (2021 Temmuz): s. 1021–1029. doi: 10.7816/ulakbilge-09-62-08

ÖZ

Gerçeküstücülük akımından yükselen Fantastik Realizm, 2. Dünya Savaşı sonrası Rudolf Hausner, Ernst Fuchs, Wolfgang Hutter, Anton Lehmden ve Arik Brauer tarafından 1945 yılında kurulan Viyana Fantastik Realizm okulu ile başlamıştır. Ünlü eleştirmen Prof. Johann Muschik bu çekirdek grubu; eserlerinde ele aldıkları dinsel, gizemli konular ve sembolcü yaklaşımları gereği "Fantastik Realistler" olarak isimlendirmiştir. Bu çalışmada, Fantastik realist sanat akımının dünyada önde gelen temsilcilerinden Ernst Fuchs'un (1930-2015) "Çarmıh (1950)" ile Erol Deneç'in (1941-...) "İnsan, At, Kartal Üçlüsü (1991)" eserleri, disiplin temelli sanat eğitimi içerisinde yer alan E. B. Feldmann'ın "araştırmacı sanat eleştirisi" yöntemi kullanılarak incelenmesi yapılmıştır. E. B. Feldmann'ın "araştırmacı sanat eleştirisi" yöntemi; betimleme, çözümleme, yorum ve yargı alt başlıklarından oluşmaktadır. Eserler kendi özelinde incelendikten sonra benzerlik ve farklılıkları doğrultusunda karşılaştırılmıştır. Fantastik realizmin konu ve teknik zenginliğine karşın, farklı yaşantı ve kültürlerden gelen iki sanatçının benzer özelliklerde üretilen eserlerinin mukayeseli incelenmesi çalışmanın önemini vurgulamakta, bu yönüyle özellikle sanat eğitime katkı sağlayacağı ve alana ilgi duyan araştırmacılara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fantastik Realizm, Ernst Fuchs, Erol Deneç, araştırmacı sanat eleştirisi

Makale Bilgisi:

Geliş: 25 Mart 2021

Düzeltilme: 29 Mayıs 2021

Kabul: 5 Haziran 2021

Giriş

20. yüzyılda bireysel ve toplumsal bazda büyük yıkımlara neden olan savaşların yaşanması, endüstrileşmenin hızlanması ve bilimsel gelişmelerin artması ile hayatın her alanında olduğu gibi sanat alanında da büyük değişim ve dönüşümlere zemin oluşturmuştur. Sanat dünyası 20. yüzyılla birlikte tamamen değişmiş, modernizmin doğuşuyla birçok "izm" ortaya çıkmıştır (Selvi, 2010, 400). 20. yüzyıldan itibaren tarihte hiçbir dönemde görülmediği kadar çok sanat akımı çıkararak aralarında baş döndürücü değişimler gerçekleşmiştir (Hodge, 2021: 7). Süzen'in (URL 1) ifadesine göre; tüm sanat akımları selefi veya çağdaşı durumundaki akımı etkilemiştir. Sonuçta akımlar birbirine karşı tavır göstermesinin yanında birbirlerinden önemli ölçüde etkilenecek, sergiledikleri farklı tavır ve anlatım biçimlerinin müşterek payı, 20. yüzyıldaki yaşamın güçlü etkilerine yönelik gösterilen duygusal tepkinin ifadesi olmuştur.

Günümüzde sanatının her alanında izleri görülen Fantastik Realizm akımı da kendinden önceki 2. Dünya Savaşı'nın hemen ardından varlık gösteren Dadaizm ve Gerçeküstücülük'ten (sürrealizm) etkilenmiştir. Şimşek'e (URL 2) göre 1925'ten sonra üstgerçekçiler parçalanmaya başlayarak, yönelimleri diğer akımlara doğru olmuştur. Fantastik Realizm gerçeküstücülük akımından yükselmiş ve Rudolf Hausner, Ernst Fuchs, Wolfgang Hutter, Anton Lehmden ve Arik Brauer tarafından kuruculuğunun üstlenilmesiyle, Viyana Fantastik Realizm okulu oluşturulmuştur. 1950'lerde Viyana'da Ernst Fuchs ve Rudolf Hausner'in öncülüğünde Erich Brauer, Wolfgang Hutter ve Anton Lehmden'in dahil olduğu bir grup başlarda Sürrealistlerle birlikte sergilerde yer almıştır. Ünlü eleştirmen Prof. Johann Muschik temel olan bu grubu; eserlerinde ele aldıkları dinsel, gizemli konular ve sembolcü yaklaşımları gereği 'Fantastik Realistler' olarak isimlendirmiştir. Yücelen'e (2011: 49-50) göre sürrealistler bilindik, sıradan objeleri kendi bilinçaltının hayali sembolleri ile harmanlayarak, hiç aşına olunmayan tuhaf bir şekilde bir arada kullanırlarken, fantastik gerçekçi sanatçılar, yarattıkları hayali sembolleri meydana getirmiş, toplumların ve farklı kültürlerin ortak bilinçaltındaki gizli anlamlardan esinlenip bunları bir araya getirerek daha genele yayılan, çelişkili bir etki sağlamışlardır. Koç'a (2006: 21) göre her sürrealist eser doğrudan fantastiktir ama her fantastik eser sürrealist değildir. Fantastik sanat eserlerinde konu olarak grotesk, dini ve mitolojik unsurlar olsa da belli bir mantık vardır, sürrealist resimlerin ise saf aklın kuru mantığına karşı bir duruşu vardır. Bilincin kontrolünü yok sayarak saf bilinçaltının yansımalarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Fantastik eser üreten bir sanatçı amacı doğrultusunda yaratım sürecini yönlendirirken sürrealist sanatçılar amaçsız bir şekilde bilinçaltını en saf haliyle yakalayabilme derdindedir. Fantastik sanat ve sürrealizm; her ikisinin de beslendiği temel kaynak düşler olmasının yanında fantastik ürün veren sanatçıların ana teması insandır. İnsanı ve düşleri anlatırken de kendi doğalarını yansıtır.

Fantastik realizmin kurucularından olan Ernst Fuchs, Yahudi bir baba ve Hristiyan bir annenin çocuğu olarak, 1930 yılında Avusturya'nın Viyana şehrinde dünyaya gelmiştir. Ülkenin, Naziler tarafından 1938'de kuşatılması ile babası Şangay'a kaçmak zorunda kalan Fuchs, annesi ile bir Nazi kampına sürgüne gönderilmiştir. Annesi Nazi yetkililerinin direktifleri ile oğlunu vaftiz ettirerek ölümden kurtarmakla birlikte yaşanan bu durum, sonrasında sanatçının çalışmalarına protesto ögesi olarak aktarılmıştır. 1945 yılında Viyana Güzel Sanatlar Akademisi'nde, Egon Schiele ve Gustav Klimt'in eserleriyle ilgilenmiş ve sanat hayatını devam eden süreçte etkilemiştir. Viyana Güzel Sanatlar Akademisi'nde, Prof. Albert Paris Gütersloh'un "teknik öğretilerini" oldukça başarılı şekilde uygulamış öğrencileri tarafından 1946 kurulan Viyana Fantastik Gerçekçilik ekolünü açmışlardır ama o dönem sürrealistlerin yeni kuşağı olarak algılanmıştır. Prof. Albert Paris Gütersloh öğrencilerine vermeye çalıştığı eski Flaman ustalarının hassas, detaycı, el becerisine ve güçlü bir desen anlayışını temel alan tekniği, bu genç sanatçıların eserlerinin "gerçekçi" yanını betimlemektedir (Aral, 2009: 56-59). Erol Deneç'le birlikte Profesör Philip Rubinov Jacobson, De Es Schwerberger, HR Giger, ve Robert Venosa gibi sanatçıların da içinde bulunduğu bir zümrenin yetişmesine destek olan Profesör Fuchs, yardım severliği, cömertliği ile kurulmasında öncü olduğu Fantastik-Realizm ekolünün günümüzde hala etkisinin sürmesine vesile olmuştur (URL 3).

Fantastik realizmin Türk resim sanatında ilk izlerini yakalamak için 1950'li ve 1960'lı yıllara gelmek gerekmektedir. Bu yılların öncesinde doğayı taklit eden, figüratif, izlenimci, kübist örnekleri görmek mümkündür. Sanatçıların özgürleşmeye başladığı 1950-60'lı yıllarda bazı sanatçılar özgünleşme çabalarıyla çalışmalarına görünen dünyanın ötesini katıp, resimlerinde yarı batı kaynaklarına, yarı yerli kaynaklara dayanarak, gerçeküstü bir fanteziye yol almışlardır (Koç, 2006: 44). Ülkemiz Fantastik realist sanatçılarından Erol Deneç, 1941 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Küçükken babasının marangoz atölyesinde hem onu izlemiş, hem de yardımcı olmuştur. Atölyede işlem gören ağaçların dokusundaki şekilleri, canlı veya cansız varlıklara benzetmesi ile

oynadığı oyunlar küçük yaşta sanatçının hayal dünyasını geliştirmiştir. Babası gibi müziğe ilgisi olan Erol Deneç küçük yaşta ud ve keman çalmaya başlamıştır. Matbaacılık meslek okulunda lise öğrenimini tamamladıktan sonra Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'na kaydolmuş ve aynı okulda 1962 yılında misafir sanatçı olarak bulunan Prof. Anton Lehmden ile çalışmıştır. Bu karşılaşma sanatçının hayatının dönüm noktasını oluşturmuştur. Ülkesine dönen Lehmden aracılığı ile bir zamanlar Salvador Dali'nin yardımcılarıyla dünya çapında şöhrete sahip olabilen Ernst Fuchs'tan davet mektubu almıştır. Bu davete 1964 yılında iştirak eden Erol Deneç yurt dışındaki sanat kariyerine başlamıştır. 1989 yılında Türkiye'ye dönme kararı alan sanatçı çalışmalarını ülkemizde günümüze değin devam ettirmektedir (URL 4).

Erol Deneç, Viyana Fantastik Okulu'nun öğretileriyle, Doğu felsefesine dair tasavvufi unsurları tek bir teknede yoğurarak geçmişi geleceğe bağlamıştır. İnsana özgü inanç ve değerleri fantastik tabanlı özgün tasarımlarına aktararak yeni bir boyut geliştirmektedir (Yücelen, 2011: 65). 2019 yılındaki Üsküdar'daki sergisinde tasavvuf öğretilerle yoğrulmuş, ışık veren bir ressam olarak bahsedilen Deneç'in kimliğinde doğu etkileri sezilenmektedir. Biçem dilindeki gizem, ayrıntılı örüntülerle belirlenmekte, sanata verilen yetersiz önemle ortaya konulan ümitsizlik ve esin bu gizemli dilinde okunabilmektedir. İnsan ruhuna karşılık gelen doğuyla, ne kadar yakın temas kurulursa o kadar insan ruhu beslenmekte ve yüceltilmektedir. Doğu kültür kaynağı olmasıyla ve yaratıcılığı ortaya çıkarmasıyla da değer kazanmaktadır. Deneç'in çalışmalarında bu servetin belirtileri seçilmekte ve izleyicisini insanlığın başlamasına vesile olan, eskiçağdaki, tanrısına ulaşmaya çalışan bilge ve filozoflara götüren bir yolun ipuçlarını vermektedir. Onlar, insanlık tarafından ruhun büyüklüğünün ve doğaüstü gücünün çözümlenmesi amacını taşımışlardır. Çalışmalarıyla fikirlerini aktaran sanatçının köklerine bağlılığı ve özü ortaya çıkmaktadır (Ezengin ve Ezengin, 2019: 119). Erol Deneç, empresyonist sanatı sevmeyi ifade etmekle birlikte gündelik gerçeğin kendisine yetmediğini ve aslında ona göre hayatın aslı olan üst gerçeğin eserlerinde yer aldığını söylenebilmektedir. Sanatçının Türkiye'deki, ilk temsilcisi olduğu Fantastik realizm ve başlangıç kaynağı olan Sürrealizm ile ilgili ilişkisini kurmaktadır. Deneç'e göre, sürrealist sanatçılarla fantastik realist sanatçılar arasında çok fark yoktur ancak teknik bakımdan fantastik realizm çok daha ileri boyuttadır. Sigaranın tütünden yapılmaya gereksinimine karşın tütünün her durumda sigara olmaması ve sürrealizmin tomurcuk, fantastik sürrealizmin açılmış güle erişmesi örnekleriyle karşılaştırmaktadır. Otomatize yaratım eylemiyle çalışmaları, aklın devre dışı kalarak kendinden geçmişlik gibi ortak noktaları vurgulanmaktadır (URL 5). Erol Deneç'le yapılan röportajda, Fantastik realizmin günümüz çağdaş sanatında yeri ile ilgili değerlendirmesinde bu akım için, aşırı teknik yetenek ve hayal gücü gibi unsurların gerekli olduğunu ifade eder. Bu sanatın icrasında özenti ile ilerlemenin mümkün olmadığını ve özden gelen motivasyonla üretimin gerçekleştiğini bu yüzden akılla yapılan bir şey olsaydı sanat değil zanaat olacağını belirtir (URL 6). Sanatçı günümüz sanatına ilişkin değerlendirmesinde bazı söylemlerde bulunmaktadır. Söylemlerindeki yorumlar şu şekildedir: kimi sanat galerileri kişilerin parlamasında etkili olmakta, hatta yeteneksizliğiyle ters orantılı olarak çağdaş sanatçı olarak anılmaktadır. Gelecek zamanlarda bu değerdeki eserler çöp olarak değerlendirilecektir. Birçok -izm geçici olurken bunlardan farklı olarak sürrealizm ya da fantastik realizm kalıcı olmaktadır. Yayılım alanının eskiçağa kadar dayandırılabilmesi ve biçim değiştirerek zamana uyumsandığı görülmektedir. Dolayısıyla bu durumda çağdaş sanat bir anlamda fantastik realizm olmaktadır. Dünya ve burada gelişen olayların kendisi zaten fantastiktir. Dünyanın var olmasına bağlı olarak da bu ekol de var olacaktır. Bazı konularda alışkanlıklarını değiştirmemekte ısrarcı olan bu ülkeye bu ekolün girişi sanatçı aracılığıyla olmuştur (URL 4).

Bu araştırmada, Fantastik realist sanat akımının dünyada önde gelen temsilcilerinden Ernst Fuchs'un (1930-2015) "Çarmıh (1950)" ile Erol Deneç'in (1941-...) "İnsan, At, Kartal Üçlüsü (1991)" adlı eserleri incelenip iki eser arasında ortak yönler/benzerlik ve farklılıklar ilişkisi kurulması amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu araştırmada tarama (survey) modelinde betimsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ernst Fuchs'un "Çarmıh" ve Erol Deneç'in "İnsan, At, Kartal Üçlüsü" adlı eserlerinin analizinde, E. B. Feldmann'ın araştırmacı sanat eleştirisi yöntemi kullanılmıştır. E. B. Feldmann'ın "Araştırmacı Sanat Eleştirisi" yöntemi basamakları aşağıda verilmiştir. Bunlar:

1.Betimleme (Description), 2.Çözümleme (Analysis), 3.Yorum (İnterpretation), 4.Yargı (Judgement). E. B. Feldmann'ın "Araştırmacı Sanat Eleştirisi" yöntemine ilişkin her iki sanatçının eserine ait değerlendirmeler bulgular başlığı altında verilmiştir. Sanatçıların eserlerine ilişkin incelemeden sonra eserlerin mukayesesinde ve ortaya çıkan benzer ve farklı unsurlara tartışma ve sonuç bölümünde yer verilmiştir.

Bulgular

Ernst Fuchs'nin "Çarmıh" Adlı Eserinin Araştırmacı Sanat Eleştirisine Göre Çözümlemesi

Resim 1. Ernst Fuchs, Çarmıh, 1950, a.ü.y.b., 106,7x72,4 cm (URL 7).

Betimleme: Özel koleksiyonda yer alan bu eser, Ernst Fuchs, tarafından 1950 yılında 106,7 x 72,4 cm ölçülerinde, ahşap üzeri yağlı boya tekniği ile yapılmıştır. Dikey yönelimli oluşturulan eserin merkezinde T şeklinde ahşap görünümlü bir çarmıha gerilmiş oldukça zayıf bir figür yer alır. Figürün cinsiyeti ile ilgili net bir bilgi olmasa da göğüslerinin olmamasından erkek olabileceği düşünülmektedir. Figürün belden yukarısı çıplak, alt bölgesi mor ve kıvrımlı bir kumaş ile örtülmüştür. Figürün başında Hristiyan dini liderlerinin taktıklarına benzer uzun ve renkli bir başlık yer almaktadır. Figür'ün sağ ve sol tarafında kanatlı iki varlık yer almaktadır. Bu varlıklar merkezde çarmıha gerili figürün sahip olduğu canlı renklerin aksine gri tonlarda renklere sahiptir. Her iki melek gibi kanatları olan varlığın baş kısımları bedene oranla küçük resmedilmiştir. Sağdaki varlık elinde bir

enstrüman çalmaktadır. Soldaki varlığın elinde ise bir küre vardır. Bu varlığa dikkatle bakıldığında ağzından bir kafa daha çıkmaktadır. Ayrıca göğsünde de bir kafa yer almaktadır. Resmin alt bölümünde çarmıhın içerisinde çıktığı kare tuğladan örülmüş bir kuyu bulunmaktadır. Bu kuyunun iç kısmı kırmızı renktedir. Kuyunun sağ ve sol tarafında sarı ve turuncu renklerde iki mitolojik canlı yer almaktadır. Her ikisi de kuyunun içine bakarak ellerini amin konumunda birleştirmiştir. Sağ taraftaki canlı, insan yüzü saçları boynuz misali havaya dağılmış ve zemine basmadığı için havada asılı kalmış konumdadır. Soldaki canlı ise boynuzlu ve pelerinli geçidir. Sağ alt köşede ışık kaynağı gibi parlak turuncu bir kadeh yer almaktadır. Resmin arka planını incelediğimizde koyu gece mavisi tonlarında bir gökyüzü ile yeşilin hâkim olduğu yeryüzü yer almaktadır.

Çözümleme: Eserde kompozisyon, eserin isminden de anlaşılacağı üzere, çarmıha gerilmiş bir figürün etrafını saran varlıkların birliğinden oluşmaktadır. Resimde vurgulanmak istenen konu merkezde yer alan çarmıha asılı figürde toplanmıştır. Resimde yer alan bütün figürlerde deformasyon yer alır, örneğin; çarmıha asılı figür oldukça büyük kulakları, sadece bir deri bir kemikten oluşan bacakları, kolları ve kaburgaları ile olağan dışı bir görünüm sergiler. Resimde soğuk ve sıcak renklerin bir arada kullanılması dikkatimizi ön plandaki figürün hareketine çekmektedir. Bu figürün sağ ve solundaki kanatlı varlıkların gri tonlarda verilmesi dikkati canlı renklere yöneltmekte ve bu sıcak renklerden dolayı vurgu merkezde toplanmaktadır. Bütün figürlerin bir hareketi vardır ve harekete eşlik eden renklerdeki ışık gölge üç boyut etkisini vermektedir. Figürlerin hepsi realist tarzın tüm detaylarını içeren detaylı çizgi ve doku bolluğuna sahiptir. Resmin bütün yüzeyi neredeyse figürlerle doludur ki gözün aradığı boşluk (espas) yoktur. Sadece arka planın düz iki renkten oluşması figürleri ön plana çıkarmaktadır. Resim aynı zamanda simetrik; sağdaki varlıklar aynı çizgi, renk ve tonlarda yine soldaki varlıklara karşılık gelmesi ile bir denge kurulmuştur. Resimde arka planda yer alan gece mavisi rengi gökyüzü olarak algılanırsa, mekân olarak dış mekân betimlenmiştir denilebilmektedir. Sanatçının bu eseri diğer eserlerinde de olduğu gibi deforme edilmiş figürler, dini ve mitolojik varlıklardan oluştuğu için kendi tarzı içinde uyum sağlamaktadır.

Yorumlama: Ernst Fuchs "Çarmıh" adlı bu eserinde, dini ve mistik bir konu olarak Hristiyanlıkta yer alan İsa'nın çarmıha gerilme sahnesini eserinde işlemiştir. Sanatçının çarmıha gerilme temalı başka eserleri de mevcuttur. Bunlar; "The Sorrowful Rosary", "Crucifixion And Self", "Crucifixion". Sanatçının eserlerinde dini konulara ağırlık vermesinde 1942 yılında babasının Yahudi köklerini yok saymak amacıyla vaftiz olması da etken olmuştur (URL 3). Sanatçı başlarda papazları tedirgin eden ve onlar tarafından şeytanca bulunan eserler üretmiştir (Yücelen, 2011: 47). Bu resimde bahsi geçtiği gibi papazları rahatsız edecek cinsten bir resimdir. Eserdeki figürler detaylı incelendiğinde, esere ismini veren çarmıha gerilmiş figür yanındaki kanatlı varlıklara göre canlı renklere sahiptir. Özellikle başlığı dikkat çekicidir, çünkü; Hristiyan dini liderlerinin taktıkları uzun başlıklarına çok benzemekte ve bu dini yönetici kesime bir gönderme olabilmektedir. Bu başlık aynı zamanda egzotik canlıların ikonik sembolü, renkli ve muazzam gagalı tukan kuşuna da benzemektedir. Sağdaki kanatlı varlık yaylı bir enstrüman çalmakta ve soldaki kanatlı varlığın ağzından ve göğsünden kurukafalar çıkmaktadır. Bu durum yaşam ve ölüm diyalektiğini referans ettiği düşünülmektedir. Fantastik gerçekçi üslubun sanatçıları, hayali sembollerini yaratırlarken, faydalandıkları nokta farklı kültür ve toplumların ortak bilinçaltındaki örtük anlamlardır ve bunların birleşimleriyle, çelişik etkiler yaratmaktadırlar (Yücelen, 2011: 50). Resmin alt bölümünde her ikisi de ellerini amin pozisyonunda birleştirmiş birisi keçi kafalı diğeri ise yılan saçlı kadın mitolojik figürleri yer almaktadır. Sanatçının özellikle Yunan Mitolojisi'nden oldukça faydalandığı bilinmektedir. Yunan Mitolojisi'nde yer alan Satirler, keçi ve insan orman ve kır koruyucularıdır. Sonuç olarak Ernst Fuch'un incelenen eserinde olduğu gibi eserlerinin genelinde en belirgin özelliği tek bir resimde kültürel farklı temaları aynı kurguda işlemesi ve mistik bir sembolizm havası oluşturmastır.

Yargı: Ernst Fuch Fantastik realist akımın dünyadaki öncülerindendir. Sanatçı unutulmuş teknikleri, stilleri aramıştır. Gotik, Rönesans, Jugend stili etkisinde İran, Hint, Mısır, Babil, Asur ve Eski Meksika kültürel form yapılarına olağanüstülük kattı ve kendi üslubuna dahil edip harmanlayarak özgün sanat formunda şekillendirdi şekillendirdi (Koç, 2006: 35). Sanatçının bu çok yönlülüğü incelenen bu eser nezdinde tüm eserlerinde de yer almaktadır. Sanatçı bu eserinde dinsel bir temayı mitolojik unsurlarla birlikte sunarak toplumun ortak bilinçaltına hitap etmektedir. Eser bu yönüyle yansıtmacıdır. Aynı zamanda fantastik realizmde gerçekçi çizim teknikleri ile sanatçının hayal gücü ve iç dünyası eserleriyle izleyiciye yansıdığından anlatımcı olduğu da söylenebilmektedir. Sanatçı nesne ve figürleri rastlantısal bir sıradanlığın ötesinde, anlamlı bir kurgu içerisinde yer yer figür ve mekanlarda deformasyonlar ile tasvirlerini oluşturmaktadır. Bu açıdan tasvirlerdeki biçimsel sunuş detaylı ve özenlidir bu yönüyle biçimsel sanat kuramı ile ilişkisi kurulabilmektedir.

Erol Deneç'in "At, İnsan, Kartal Üçlüsü" Adlı Eserinin Araştırmacı Sanat Eleştirisine Göre Çözümlemesi

Resim 2. Erol Deneç, İnsan, At, Kartal Üçlüsü, 1991, t.ü.y.b., 46x90 cm (Ezengin ve Ezengin, 2019: 61).

Betimleme: Deneç'in 1991 yılında yaptığı "İnsan, At, Kartal Üçlüsü" isimli, 46x90 cm ebetlarındaki eseri yağlıboya tekniğindedir. Dikey yönelimli tasarlanan eserin merkezinde ellerini yukarı kaldırmış yarı çıplak bir insan figürü yer almaktadır. Sanatçının diğer eserlerinde olduğu gibi iç içe geçmiş çok katmanlı bir organizasyon görülmektedir. Ayakları birbirine bitişik intizamdaki insan figürü yüksek ve katmanlı bir kaidenin üzerinde kollarını yukarı doğru uzatmış ve elinde turuncu bir küreyi havada tutmaktadır. Figürün tam merkezde yer alan duruşunun sağ ve sol tarafı neredeyse simetrik şekilde tasarlanmıştır. Sanatçı diğer bazı eserlerinde olduğu gibi simetrik kompozisyonu kullanmaktadır. Figürün sağ ve sol tarafında profilden simetrik, baş ve ön ayakları olan at çizilmiştir. At çiziminin sağ ve solunda iki kanat yer almaktadır. Kanatların uç kısmında dikkatle incelendiğinde miğferli iki askerin baş profili yer aldığı görülmektedir. Bunlara ek olarak merkezdeki insan figürünün kollarının kavuşma aralığında yine bir yüz betimlenmiştir. Resimde bakış yukarı doğru yavaş yavaş ilerletildiğinde mavi gri

renk tonları farklı katmanlar halinde kale burcu gibi yükseldiği sezinlenmektedir. Bu yapının etrafında bu kez gökyüzünde uçar konumda, açılmış simetrik mavi iki kanat yer almaktadır. Resmin en tepe noktasında, eserin adını oluşturan imgelerden biri olan ve aşağı doğru bakan iki simetrik kartal başı yer almaktadır. Resmin sağ alt köşesinde dizlerinin üzerine çökmüş, sol elini uzatmış üst kısmı örtülü bir insan figürü bulunmaktadır. Resim bütününde tanınmış figürlerin etrafını kıvrımlı semboller sarmaktadır.

Çözümleme: Çalışmada kompozisyon eserin isminde yer alan insan figürünün etrafında katman katman açılan varlıkların bütünlüğünden oluşmaktadır. Resimde vurgulanmak istenen konu merkezde yer alan insan figürünün hareketidir. Eser renk olarak incelendiğinde çevreden merkeze doğru renklerde, koyudan açığa aynı şekilde soğuktan sığa doğru geçişler yapıldığından vurgu merkezde toplanmaktadır. Resimde yer alan figürler dikey ve dairesel çizgilerle sabit bir duruş sergilese de bu figürleri saran ve içini dolduran çizgiler geometrik ve doğal çizgilerin hareketli karışımından oluşur. Çizgilerin bu durumu kontrast bir durum oluşturur. Kullanılan renkler çizgilerin yönü ile paralellik gösterip ışık gölge geçişlerine sahiptir. Soyut sembolik figürlerdeki çizgilerin sık ve farklı yönelimleri ile renklerdeki ton geçişleri resme dinamizm katmaktadır. Sanatçının eserindeki bu hareketli coşkulu ifade, diğer eserleri ile uyum sağlamaktadır. Resimde iç ya da dış mekân kullanımı ile ilgili bir kanı oluşturulamamıştır. Sadece resmin üst bölümünde koyu mavi, yıldızlara benzer beyaz noktalardan gökyüzü olabileceği düşünülmektedir. Resmin üst bölümünde çizgilerle oluşturulan hareketin tamamlanması orada boşluk (espas) oluşturmuştur. Resim simetrikliği sağ ve soldaki renk ve çizgi birliğinden sağlamaktadır.

Yorumlama: Sanatçı eserinin temasını esere verdiği "İnsan, At, Kartal Üçlüsü" ismiyle adeta özetlemektedir. Eserde bu üç figür estetik bir kurgu içerisinde birleşmiştir. Fantastik görünümle oluşturduğu eserlerinde batıdan doğuya zengin imgeler kullanan sanatçı, tarihdeki Türk devletleri için önem arz eden ve sembolik anlamları olan at ve kartal figürlerini bu eserde birlikte işlemiştir. Eserin merkezinde yer alan erkek figürü elinde turuncu küreye benzer bir nesneyi havada tutmaktadır. Bu figür klasik eserlerde bir eliyle yasak elmayı tutan ve incir yaprağı ile örtülmüş, Hz Adem tasvirlerini akla getirmektedir. Sanatçının diğer eserleri de incelendiğinde dinsel ve mitsel öğeleri kullandığı gözlemlenir. Farklı kültür ve uygarlıkların deneyimlerinden ilham alarak imgelem gücü yüksek, hayal evreni geniş, insanlığa dair inanç ve geçmiş birikimlere dek ulaşan çalışmalarında zengin bir alan yaratılmaktadır. Bu zengin imge ve düş aleminde mitolojik karakterler, doğu ve batının mimarlık öğeleri, mistik hayvanlar, mistik, ezoterik olgular gibi gizemli bir dil yapısıyla geniş bir yelpazede tasarlanmaktadır (Koç, 2006: 74). Sanatçının genel olarak bütün eserlerinde titizlikle örülmüş, neredeyse gizlenmiş ince detayları fark etmek heyecan uyandırmaktadır. Bu eserde de kanatların uç kısmına yerleştirilmiş iki yüz yer almaktadır. Bu yüzlerin giydiği başlıklar Selçuklu sultanlarının miğferlerine benzemektedir. Aynı şekilde merkezdeki insan figürünün kollarının kavuşma aralığında Yunus Emre'nin sarıklı başlığından oluşan klasik görüntüsüne benzer bir yüz yer almaktadır. Sonuç olarak sanatçının kendini ilahi yaratıcının elinde bir araç olarak, özden gelen ilhamla, zihnin idrakinden uzak bir şekilde sanatını yüzeye akıttığı söylenebilmektedir.

Yargı: Erol Deneç Fantastik realizm akımının Türkiye'deki ilk temsilcisidir. Sanatçının kendi deyimiyle, Dali İspanya'da, Fuchs Avusturya'da ve dünyada önemli olduğu kadar kendisi de bu akımın Türkiye'deki öncüsü olduğundan geniş ölçekte izleyiciyle buluşturularak destek görmesi gerektiği inancında olmuştur. Sanatçının kendi anlatısıyla, Prof. Ernst kendi sanatının değerini sorduğunda sanatçı için kimi sanatçıların adlarını anarak, Deneç için bu eğilimin zirvesinde bulunan on kişiden biri olduğundan bahseden kıymetli cevaptan bahsetmektedir (Ezengin ve Ezengin, 2019: 10-121). Deneç eserlerini Türk ve dünya kültür ve uygarlıklarına ait konuları zengin düş ve imge gücüyle fantastik tarzda ve realizmin ince el becerisi ile bütünleştirerek oluşturmaktadır. Kültürel öğelere yer verilen eserin yansıtmacı olduğu söylenebilmektedir. Erol Deneç sanatın, sanatçının ruh halini ve dünyasını yansıttığı için ve düşünilen konunun özden gelmesi itibarı ile sanatsal üretimin dışavurumcu olduğunu belirtir. Bu açıdan incelenen bu eser kuramsalda aynı zamanda anlatımcıdır. Erol Deneç'e göre gerçek sanat klasik sanattır ayrıca güçlü bir çalışmada da renk kompozisyonu, form kompozisyonu ve el yeteneği gerekli olmaktadır (URL 6) Bu açıdan sanatçının bu eseri ince detayların kusursuz işlemlerinden oluştuğu için biçimci sanat kuramını da karşılamaktadır. Bu detaylarda gizemi yakalamak için Avrupa izleyicisi gibi elde lupler ile inceleme yapılmalıdır.

Tartışma ve Sonuç

Ernst Fuchs'un "Çarmih" ile Erol Deneç'in "İnsan, At, Kartal üçlüsü" eserlerinin çözümlemesi yapılmadan önce her iki sanatçının diğer eserleri derinlemesine gözlemlenmiştir. Ayrıca her iki sanatçı da 20. yüzyılın

sanatçıları olduğu için sanatçıların güncel açıklamalarını içeren röportajları ve sergileriyle ilgili açıklamaları hakkında bilgi sahibi olunmuştur. İlgili sanatçıları sadece incelemesi yapılan iki eser nezdinde değil, genel sanat anlayışları da dikkate alınarak mukayese kapsamı oluşturulur. Erol Deneç henüz sürrealizm akımından haberdar değilken, onun çalışmalarını Prof. Anton Lehmden aracılığı ile görüp Wiener Schule sanatçılarının tarzı ile uygun gören Fusch, Erol Deneç'i Viyana'ya davet etmiştir. Ernst Fuchs, Erol Deneç'in hem hocası hem hamisi konumundadır ama onu hiçbir zaman öğrencisi gibi görmeyip, kendi çevresine sanatçı olarak tanıtmış, birlikte sergiler açarak Viyana'da ünlenmesini sağlamıştır. Her iki sanatçı da incelemesi yapılan eserlerde de gözlemlendiği gibi dinsel konular ve mitsel öğeleri çalışmayı tercih etmektedirler. Ayrıca teknik bakımdan detaylı çizimlere dayanan üstün bir yeteneğe sahip oldukları için eserleri realist resimler kadar gerçekçidir. Figür ve mekanlarda deformasyonlarla birlikte renk paletleri genişler. Erol Deneç, Ernst Fuchs'un eserleri için "Sanki eserlerinizi kendim yapmışım gibi seviyorum." ifadesini kullanmıştır. Ernst Fuchs'un cevabı ruhların aynı özden beslendiği şeklindedir. Erol Deneç, sanatçıya daha önce hiç aklına gelmeyen düşünce ve ummadığı sanatsal malzemenin yoğun bir şekilde dışa vuran, hayret veren insprasyon deryası şeklinde aktığına inanır. Bu açıdan her iki sanatçı farklı topraklarda büyüüp, farklı yaşantılardan beslenseler de kendilerini ilahi ilhamın akış kanalı olarak gördükleri için benzer eserler ortaya çıkarmışlardır.

Bu araştırmada, Fantastik realist sanat akımının dünyada önde gelen temsilcilerinden Ernst Fuchs'un (1930-2015) "Çarmih (1950)" ile Erol Deneç'in (1941-...) "İnsan, At, Kartal Üçlüsü (1991)" eserleri, disiplin temelli sanat eğitimi içerisinde yer alan E. B. Feldmann'ın araştırıcı sanat eleştirisi yöntemi kullanılarak incelemesi yapılmıştır. Aynı yöntem kullanılarak incelenen her iki sanatçının eserlerinin ağırlıklı olarak ortak yönleri ortaya konulmuştur. Bunlar; öncelikle aynı sanat akımında üretim yapıyor olmaları, konu seçimi ve teknik uygulamasının benzer oluşlarıdır. Aslında Fantastik realizmin kökünü oluşturan sürrealizm kaynağı çok geniştir ve kendini yenilemeye çok açıktır. Deneç bu durumu çizgi benzetmesiyle yorumlamaktadır. Çizgiler noktalardan oluşuyorsa, bu eğilimdeki tüm sanatçılar başı sonu belli olmayan bir durumla bir düşünce noktasını ve boyutunu ifade etmektedir. Dali ve Picasso'nun aynı akımdaki çalışmaları arasında bir ilgi bulunmasa da yine de aynı çizgi olması yelpazenin büyüklüğünü anlatmaktadır (Ezengin ve Ezengin, 2019: 6). Aynı akımın farklı ülke ve kültürden öncülleri olarak temsil eden, aynı çağın iki sanatçısı incelenen eserlerin üretici öznesidir. Onların yaşantıları, düşünceleri ve hayata bakış açıları eserlerin yorumlanmasında önem kazanmaktadır. Aynı zamanda yapıtlar arasında kurulan ilişkide muhakkak alınan referans noktası fantastik realizmdir. Eser incelemesinin arka zemininde akımın önemli detaylarının verilerek mukayesenin kurulması araştırmacılar için teşvik edicidir.

Kaynaklar

- Aral, Ömer Yiğit. *Fantastik Resimde Mekân Kurgusuna Analitik Bakış* (Yayımlanmamış sanatta yeterlilik tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2009.
- Ezengin, Milay ve Ezengin Meyçem (ed.) *Dünden Bugüne Erol Deneç Fantastik Realizm*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2019. <http://www.uskudarkultursanat.com/sergilerimiz/erol-denece-fantastik-realizm-sergisi>, Erişim Tarihi:07/02/2021.
- Hodge, Susie. *Sanatın Kısa Öyküsü*, İstanbul: Hey Kitap, 2021.
- Koç, Gülnur. *Türk Resminde Fantastik Eğilimler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2006.
- Selvi, Seçkin. (ed.) *Sanat Atlası*. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2010.
- Yücelen, Ayşe. Selcen. (2011) *Fantastik Realizmde Kurgu ve Kompozisyon* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2011.

Bağlantılar:

- URL 1: Süzen, Hatice, Nilüfer. "20. Yüzyıl Sanat Akımları Nedenleri Niçinleri ve Etkileri" https://www.researchgate.net/publication/329802526_, Erişim Tarihi: 03.02.2021.
- URL 2: Şimşek, Nuray Leyla. "Fantastik Realizm" (2016). <http://www.dusunuyorumdergisi.com/fantastik-realizm/>, Erişim Tarihi: 04.04.2021.
- URL 3: Emed, Can. "Ernst Fuchs ve Fantastik Realizm" (2017). <https://www.nouvar.net/ernst-fuchs-ve-fantastik-realizm/>, Erişim Tarihi: 04.04.2021.

- URL 4: Hanelçi, Önder. "Doğu'dan Batı'ya Ulaşan Bir Işık: Erol Deneç" (2017). <https://www.dunyabizim.com/portre/dogudan-batiya-ulasan-bir-isik-erol-denec-h27342.html>, Erişim Tarihi: 04.02.2021.
- URL 5: Deneç, Erol. "Sürrealizmin Gül Olmuş Hali Fantastik Realizm" (2009). <http://www.lebriz.com/pages/lld.aspx?lang=TR§ionID=12&articleID=439>, Erişim Tarihi: 11.02.2021.
- URL 6: Alan, Ali, Mert. "Erol Deneç: Almanya'nın Köylüsü Bizim Galerilerden Daha Fazla Sanattan Anlıyor" (2019). <http://filhakikat.net/erol-denec-almanyainin-koylusu-bizim-galerilerden-daha-fazla-sanattan-anliyor/>, Erişim Tarihi: 05.02.2021.
- URL 7: "Ernst Fuchs Çarmih" <https://www.istanbulsanatevi.com/resimler/ernst-fuchs-carmih/>, Erişim Tarihi: 07/02/2021.

A COMPARISON ON THE WORKS OF EROL DENEÇ AND ERNST FUCHS

Rabiye Can Göl, Tuğba Güngör

ABSTRACT

Fantastic Realism, rising from the surrealism movement, started with the Vienna Fantastic Realism school, which was founded in 1945 by Rudolf Hausner, Ernst Fuchs, Wolfgang Hutter, Anton Lehmden and Arik Brauer after World War II. Famous critic Prof. Johann Muschik named this core group "Fantastic Realists" due to the religious, mysterious subjects and symbolist approaches, that they dealt with in his works. In this research, the works of Ernst Fuchs (1930-2015), one of the world's leading representatives of the fantastic realist art movement, "The Cross (1950)" and the "Human, Horse, Eagle Trio (1991)" by Erol Deneç (1941-...) are analyzed by using E. B. Feldmann's "investigative art criticism" method, which is included in the discipline-based art education. E. B. Feldmann's method of "investigative art criticism"; consists of description, analysis, interpretation and judgment sub-titles. After examining the works individually, they were compared in terms of their similarities and differences. Despite the subject and technical richness of fantastic realism, the comparative analysis of the works of two artists who come from different lives and cultures, produced with similar characteristics, emphasizes the importance of the study, and it is thought that it will contribute to art education and shed light on the researchers who are interested in the field.

Keywords: Fantastic Realism, Ernst Fuchs, Erol Deneç, investigative art criticism